

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ
Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Yaz 2007/42
Summer

Kırgızistan'da Ramazan ve Dini Bayramlar

Ramadan and Religious Bairams in Kyrgyzstan

Sönmez KUTLU*

Özet

Oruç İslâmiyet'te, temel ibadet şekillerinden biridir. Oruç, Türkler tarafından da temelde bir ibadet olarak kabul edilir. Bununla beraber Türkler, oruç ibadeti etrafında büyük bir kültür geliştirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Günümüzde az da olsa, bu kültüre ait bazı kalıntılar, hâlâ canlılığını muhafaza etmektedir.

"Kırgızistan'da Ramazan ve Dinî Bayramlar" adını taşıyan bu yazıda Kırgızların, başta dinî hayatı olmak üzere, sosyokültürel ve edebî hayatında da derin izler bırakan oruç ibadeti ve Ramazan kavramıyla bu kavramlar etrafında meydana gelmiş olan çok yönlü bir kültür dairesi, gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oruç, Ramazan, Bayram, Kırgızistan, Caramazan Geleneği ve Manisi.

Abstract

Fast is one of the main worship manners in Islamism. Fast is acknowledged by also Turks as a worship fundamentally. In addition to this, the Turks haven't also neglected to develop a high culture around the fast worship. Today, although it is rare, some remnants that belong to this culture have still kept its liveliness.

In this article which is called "Ramadan and The Other Religious Bairams in Kyrgyzstan" the religious life of Kyrgyz to begin with, the fast worship which has also had a strong influence on socio-cultural and literary life and the concept of Ramadan and a wide circle of culture that came into existence around these concepts will be tried to demonstrate.

Key Words: Fast, Ramadan, Bairam, Kyrgyzstan, The Tradition and Mania of Caramazan.

Giriş

Kırgızlar, Türk dili ve edebiyatını, dinî ve millî gelenek - göreneklerini çoğunlukla yazılı ve sözlü olarak bugüne taşıyabilen en eski Türk boylarından birisidir.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

Sovyetler Birliği, millî bağımsızlık sistemini zayıflatmak için, Kırgız Türkleriyle diğer Türkler arasındaki tarihî, dinî, kültürel ve siyasî bağları tamamen koparmaya çalışmış ve onlara Türklükten farklı bir millet kimliği kazandırmak istemiştir. Bu kültürel ve toplumsal asimilasyona ve vatanlarının işgaline karşı, içerisinde Kırgızların da bulunduğu Orta Asya'daki Türkler tarafından başlatılan bağımsızlık hareketi, Sovyetler Birliği tarafından "*Basmacılar Hareketi*" olarak isimlendirilmiştir. Sovyet idaresi, bu özgürlük hareketine destek verenleri ya öldürmüş, ya sürgün etmiş veya kanlı bir şekilde bastırmıştır. Daha sonra Türkistan'da yaşayan Türk boylarını birbirine düşman hâle getirmek için yeni politika ve stratejiler geliştirmiştir. Programlara Tanrıtanımsızlık adıyla bir ders konularak inançsızlık (Ateizm) telkin edilmeye ve İslâm inanç, ibadet ve ahlâk sistemi çürütülmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'nin bütün çabalarına rağmen, Türk boyları arasında dinî ve millî duygular yok olmamış; etle kemik gibi kaynaşmış, Türk gelenekleri ile İslâmî inanç ve uygulamalar korunarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Özellikle Manas Destanı, Türk ve Müslüman kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sovyetlerin Orta Asya'da ve işgal ettiği diğer yerlerde yürürlüğe koyduğu kültür ve din politikaları üzerine, 1990'lı yıllardan itibaren pek çok araştırma yapıldı. Bunlardan Kırgızlarla ilgili olanlar, genelde Kırgızların tarihi, dili, edebiyatı ile gelenek ve görenekleri üzerinde idi. Bununla beraber Sovyetler öncesi ve sonrası ile bağımsızlık dönemindeki Kırgızların dini ve tarihi konusunda ciddi araştırmalar, diğer alanlarla kıyaslandığında istenen düzeye ve sayıya ulaşamamıştır (Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmış ve Kırgızların tarihi / Kırgızlarda dinî ve sosyal hayatla ilgili bazı araştırmalar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erdem, 2000; Erşahin, 1999; Polat, 2005; Polat, 2002/a, C. 19: 551-560). Ayrıca yapılan araştırmaların bir kısmı, yazılı kaynaklar ve araştırmalar üzerinden gerçekleştirilmiş olup Kırgızlar arasında doğrudan gözlem ve incelemeye dayanmamaktadır. Bu açıdan Kırgızlarda dinî hayat, son zamanlarda dinler tarihçileri, din sosyologları, antropologlar ve mezhepler tarihçilerinin dikkatlerini çekecek önemli bir ilgi alanı olmaya devam etmektedir.

Kırgızistan'ın Oş şehrinde, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 1997-1999 yılları arasında misafir öğretim üyesi olarak görev yaptım. Bu dönemde, doktora çalışmamın Orta Asya ile ilgili olması ve mezhepler tarihçisi olmam sebebiyle, dinin cemiyetteki fikrî ve pratik tezahürlerini, özellikle de Kırgızlarda Ramazan orucunu, Ramazan ve Kurban bayramı ile ilgili yaşatılan uygulama, inanç, gelenek, görenek ve kültürü gözlemlemeye ve incelemeye çalıştım. Diğer ibadetlerin uygulama sıklığı ile kıyaslandığında oruç ibadeti, dinî ibadetler arasında en dikkat çeken idi; çünkü bu ibadet, coşkulu bir şekilde yaşatılmaktaydı.

Hatta Manas Destanı gibi, her yaştaki Kırgız'ın birkaç mısra da olsa ezbere okuduğu ve özellikle çocuklar tarafından Ramazan ayında yaşatılan önemli kültürel ve dinî geleneklerden birisi *Caramazan* (Ya Ramazan) geleneğiydi. Aslında bu gelenek sadece Kırgızlarda yaygın değildi; Özbek, Kazak, Ahıska, Uygur Türklerinde ve diğer boylar arasında da sürdürülmekteydi; ancak en fazla varyantı, görebildiğim kadarıyla Kırgızlarda bulunuyordu. Çocuklar ve gençler, iftardan sonra kapı kapı gezerek Ramazan manileri okuyup karşılığında ev sahibinden hediyeler veya para alıyordu. Bu Ramazan manilerinin edebî açıdan incelenmesi, bizi ilgilendirmemektedir. Amacım Kırgızların dinî hayatının önemli bir kesitini oluşturan oruç ve dinî bayramlarla ilgili, büyük ölçüde gözlem ve belli ölçüde de incelemelere dayalı tespitlerimi Türk okuyucusuyla paylaşmaktır.

1. Sovyetler Birliği Dönemi

Türkiye'de olduğu gibi diğer Türk topluluklarında da en fazla yerine getirilen ibadetlerden birisi oruçtur. Sovyetler Birliği döneminde, İslâm'a mensubiyet şuurunu yok edebilmek için, Müslüman halkın oruç tutması engellenmeye çalışılmış ve oruç tutanlar takibata uğramıştır. Bu ibadeti ortadan kaldırılabilmek için, orucun eski geleneklerden İslâm'a geçen bir gelenek olduğu, hatta fakir ve kimsesizlerin aç kalması sonucunda gelenekselleştiği söylenmiş ve bu açlığın dinle meşrulaştırıldığını veya bunun sonucunda dinselleştirildiğini ispat etmeye yönelik araştırmalar yaptırılmış ve makaleler yazdırılmıştır (Bu tür iddiaları ileri süren çalışmalara örnek olarak bkz.: Dorcenov, 1980: 50-53). Mevcut yönetimin talebi doğrultusunda araştırma yapan ateist ve marksist araştırmacıların çabalarına ve din düşmanlığı yapmalarına rağmen, Müslüman Kırgız halkı oruç tutmaktan vazgeçmemiş, 1960'larda yaşlılar arasında oruç tutma oranı % 50'nin altına düşmemiştir. Arşiv belgeleri ve istihbarat bilgilerinden ortaya çıkan bu oranlar, Sovyet yöneticilerini ve az önce sözü edilen marksist araştırmacıları endişelendirmiştir. Dorcenov tarafından, bu rakamın 1980'li yıllarda % 35-30'lara düştüğü ileri sürülmüştür. Aslında her geçen gün dinin zayıfladığına inanan kimseler, gerçekte böyle olmamasına rağmen verileri inandıkları şekilde takdim etmeye ve gerçekleri gizlemeye çalışmışlardır. Hatta söz konusu planın bir parçası olarak, orucun öğrenciler arasındaki yaygınlık oranının 15 yıl öncesiyle kıyaslandığında, 1980'li yıllarda daha az olduğu ileri sürülmüştür.

Sovyetler Birliği döneminde yazılan ideolojik eserler, oruçla ilgili uydurma inanç ve uygulamalardan bahsederek halkın ve özellikle de genç neslin nazarında önemli bir yere sahip bu ibadeti, batıl bir inanç ve gelenek olarak göstermeye çalışmıştır. Oruçla ilgili ne kadar tarafgir ve ideolojik bir tavır sergilendiği, yaşlı Kırgızların anlattıklarından da açıkça anlaşılmaktadır. Hatta Dorcenov'un eserinde, oruçla ilgili bazı çarpıtmalar dikkati çekmektedir. Örnek olarak, yazarın

iddiasına göre, İslâm'da zengin kimseler, mescide para veya kurbanlık hayvan verirse oruçtan muaf olurlar. Ayrıca din, yolcu olanlara oruç tutup tutmama konusunda ruhsat verdiği için, zenginler birbirine misafirlığe giderek oruç tutmaktan kurtulurlar (Dorcenov, 1980: 53). İslâm'da böyle bir inanç söz konusu olmadığı gibi, halk arasında da bu şekilde bir kabul mevcut değildir. Orucu fakirlerin ürettiği bir hurafe veya zenginlerin sömürü aracı olarak kullandıkları bir uygulama şeklinde gösterme fikrini çürütebilmek için bazı din bilginleri, orucun Müslümanlar arasında eşitliğin simgesi ve demokratik bir gelenek olduğunu savunmuştur. Aslında Müslüman halk, din aleytarı bu propogandaya yine onların diliyle bir tepki geliştirmeyi denemiş, ancak bunu kabul ettirememiştir. Buna karşın marksistler, şöyle bir argüman geliştirmiştir: Bugün emekçilerin oruç tutmaya ihtiyacı yoktur. Hatta oruç tutmak onların sıhhatine zarar vermekle kalmayıp çalışmalarının verimini de düşürmektedir. Onlara göre, Müslümanların bu tür gelenek ve göreneklerinin zararlı olduğunu ortaya koymak ve halkın bu tür inançlarına karşı mücadele etmek gerekir (Dorcenov, 1980: 53).

Sovyetler Birliği döneminde dine karşı takınılan ideolojik tavır, ders programlarına ve kitaplara teorik olarak yansımakla kalmamış, pratik hayatta da baskıya dönüşmüştür. 1990'lı yıllardan önce Sovyet okullarında eğitim görmüş bir çok kişinin verdiği bilgiye göre, eğitimleri sırasında öğrencilere sabahleyin oruçlu olup olmadıkları sorulur, oruçlu olanlara su içirilerek oruçları bozdurtulurdu. Hatta bazı yerlerde, öğlenleri okulun kapısı önüne dikilen öğretmen, öğrencilere bir parça ekmek vererek, onları oruçlarını bozmaya zorlardı. Yemeyenler ve oruçlu olduğu tespit edilenler cezalandırılırdı. Ayrıca Ramazan aylarında, çocukların veya şairlerin kapı kapı dolaşarak *Caramazan (Ya Ramazan) manisi* söylemeleri yasaklanmıştır. Okullarda çocuklara bu manileri söylememeleri için telkinde bulunulur ve söyleyenler tehdit edilirdi. Bütün bu baskılara rağmen oruç tutan halk, gizli olarak evlerde, kendi aralarında teravih namazı kılardı. Hatta kadınların da kendi aralarında teravih namazı kıldıklarını bazı kimselerden dinlemiştim; ancak beni en çok etkileyen hususlardan birisi, yaşlılardan duyduğum şu uygulamaydı: Sovyetler Birliği ders programlarına, inançsızlığı ve ateizmi propoganda eden konular/dersler koymaya başlayınca babalarımız ve dedelerimiz, her akşam bizi önüne oturtup "Yavrum sizlere okulda Allah'ı inkâr etmeyi öğretiyorlar. Haydi bir *kelime-i tevhid* veya *kelime-i şehadet* getirterek imanımızı yenileyelim" diyerek bize, tecdid-i iman yaptırırlardı. Böylece genç neslin İslâm'dan uzaklaşmasının ve Müslüman kimliğini kaybetmesinin önüne geçilmeye çalışılırdı.

2. Kırgızlar Arasında Oruç

Kırgızlar, duaya büyük önem verir ve okunan Kur'an'ı ihtiramla dinlemeye özen gösterir. Mutlu ve üzüntülü anlarında, dua etmek ve Kur'an'dan kısa bir bölüm

veya bir ayet okumak dinî hayatlarının bir parçası hâline gelmiştir. İbadet konusuna gelince, namaz kılanların sayısı az olmakla beraber, oruç namazdan daha yaygındır. Kırgızlar, oruç ibadetini yerine getirmeye, diğer ibadetlere göre daha fazla özen gösterirler. Özellikle oruç, ülkenin güneyinde, kültürel ve dinî yozlaşmanın az görüldüğü kırsal kesimlerde daha canlıdır. Genelde oruç ve Ramazan ayı, bir gün öncesinde, tıpkı bayram gibi coşkuyla karşılanır. Kırgızlarda, Ramazan'dan bir gün önce, köy veya sokak sakinleri iki gruba ayrılır. Sırayla bütün evler ziyaret edilir, yemekler yenir, Kur'an okunur, ev halkının sağlık ve sıhhati için dualar edilir. Aynı şey, bazı yerlerde bayramın birinci günü veya ikinci günü de tekrarlanır. Bağımsızlıkla birlikte, Kırgız halkı arasında, dine karşı büyük bir ilgi uyanmış ve bazı bölgelerde oruç tutanların sayısında önemli bir artış olmuştur. Kırgızistan'da bulunduğum yıllarda, Türkiye'de olduğu kadar, çarşıda pazarda *oruç ayı* olduğunu hissettirecek canlı bir ortam göremedim; ancak yıldan yıla Ramazan ayına ve oruca karşı ilginin arttığı görülmektedir. Aynı şekilde namaz kılanların ve camiye devam edenlerin sayısında bir artış söz konusudur. Haftanın bir günü hariç her gün açık olan halk pazarında, dinî kitapların satışlarının arttığı, satıcılar tarafından ifade edilmekteydi. Hatta kitap satanlardan birisinin söylediğine göre, günde en az 20 Kırgız, *Kırgızca Süröttör Menen Namaz (Resimlerle Namaz)* adlı kitabı sormaktadır. Bu kitabın Ramazan ayındaki satış miktarında, gözle görülür bir artış vardır. Özbeklerin namaz kılma oranı Kırgızlara göre daha yüksektir. Ramazan'da bu kitabın Özbekçesi daha çok aranmaktadır. Özbekler ve Kırgızlar arasında oruç ibadeti, namaza oranla daha yaygındır ve daha fazla kişi tarafından yerine getirilmektedir. Bazı kimselerin soğuktan, hastalıktan, evinde yalnız yaşadığından, gece kalkamadığından, maddi sebeplerden dolayı oruç tutamadıklarını duydum.

Ramazan ayı, köylerde daha coşkulu ve heyecanlı geçmekteydi. Ramazan'dan bir gün öncesine Arapa (Arefe) günü denir. Arapa günü sabah namazından sonra; topluca mezarlıklar ziyaret edilir, Kur'an okunur, dualar edilir. Bazıları yakınlarının mezarına, onların hayattayken sevdiği yemekleri bırakırlar. Kimileri de mezarların üzerine mum yakar. Kadınlar da ayrıca gidip mezarları ziyaret ederek Kur'an okur, dualar ederler. Mezarlık ziyaretinden dönen cemaat, bir yıl içerisinde ölen kimselerin yakınlarını ziyaret ederler, orada hazırlanan sofradaki ekmekten yerler ve ölenler için Kur'an okuyup dua ederler (Kırgızlarda Arapa ve onunla ilgili gelenek - görenekler hakkında geniş bilgi için bkz.: Polat, 2002/b: 170-172).

Ramazan boyunca komşular birbirlerine iftar verirler. Ramazan'da iftarda verilen yemeklerin başında Güney'de *pilav*, Kuzey'de ise *beşparmak* gelmektedir. Misafir olan evde mutlaka *beşparmak* yapılır. Bu çok yaygındır. Ayrıca Ramazan'da

hatim okuma geleneği vardır. Hatim dolayısıyla zengin bir sofraya hazırlanır. Mutlaka bir koyun kesilir. Kazanda pişirilen koyun sofraya getirilir. Önce Kur'an okunur. Genelde Kur'an'dan *Fil Suresi*'nden aşağısı okunur, dua edilir ve sevabı kurban sahibine bağışlanır. Koyunun başı, Kur'an okuyana verilir. Ayrıca halk Kur'an okuyan moldolar (imamlar/din görevlileri) için para toplarlar.

Üniversite çevrelerinde oruç tutma oranının % 30'lara vardığı görülmektedir. Kırgızistan'da bulunduğum sırada yılbaşı, Ramazan ayına denk gelmişti. Yılbaşının resmî törenlerle ve ziyafetlerle kutlanması dolayısıyla rektörlük, gündüz bir yılbaşı kokteyli verdi. Kokteyl, saat ikide başladı. Oş Üniversitesi'nin büyük salonunda yapılan bu kokteylde, her fakülteye ayrı bir masa ayrılmıştı. Ramazan olmasına rağmen bazı masalarda içkiler vardı ve pek çok kişi oruç değildi. Bununla birlikte sunucu, aralarında oruçluların da olduğunu, onların biraz sabretmesi gerektiğini söyleyerek hoş vakit geçirmelerini sağlamaya çalışıyordu. Oruç tutamayanlar, akşam ezanı okununcaya kadar beklediler ve iftar edildikten sonra yiyip içtiler. Diğer taraftan Oş Üniversitesi Rektörü, kendisi oruç tutmadığı hâlde, Ramazan'da *aksakallara* (Yaşlı-ihhtiyarlar) ve *mollalara* iftar yemeği verdi.

Kırgızlar arasında oruç tutma oranı Kuzey ve Güney arasında değişmektedir. Kuzey'e göre Güney daha dindardır ve burada yaşayan halkın dinî ibadetleri yerine getirme oranı daha yüksektir. Ramazan ayında; Narın oblası, Cumgal ilçesi, Kök-oy köyünde irşat faaliyetinde bulunan Oş İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden birisi bu konuda, şu tespiti yapmaktadır: "Benim bulunduğum bölgede, dinî ibadetleri yerine getirenlerin sayısı, yok denecek kadar azdır. Mesela beş vakit namaz kılanların sayısı beş yaşlı insandı; ama oruç tutanların sayısı çoktu. Bir tane namaz kılan kadın yoktu. Köyden hacca gidip gelen de yoktu. Dinî ibadetleri yerine getirme oranı, Güney'deki Oş ve Celâlabad'a göre çok daha azdı."

Kuzey'de dine olan ilginin azlığı genelde bilgi eksikliğine, Sovyetler Birliği dönemindeki ahlakî yozlaşmaya ve Sovyet sonrası dönemde İslâm'ın doğru bir şekilde anlatılamamasına bağlanmaktadır. Kuzey bölgeye irşad için gönderilen öğrencilerimizden birisi, buradaki dinî durumu şöyle tasvir etmektedir: "Aslında halkın İslâm'a ve İslâm'ı öğretmek üzere gelen din görevlilerine büyük saygısı var. İslâm'ı öğrenmek istiyor; ancak Kuzey'e Ramazan'da, medreselerden davetçiler gönderilmektedir. Bu kimseler bazı katı kuralları oralara taşımaktalar ve sözleri, davranışları ve giyim biçimleri garip karşılandığından insanları kendilerine çekememektedir. Ayrıca bazı gruplar, Arapların din anlayışını buralara taşımaya; bazıları ise, sufiliği taşımaya çalışmaktadır. Bişkek'te klasik eğitim alıp buralara gelen kimseler, kadınların elinden çay içilmeyeceğini ve onların yüzüne

bakmanın haram olduğunu söyledikleri için halk onlara, dolayısıyla dine mesafeli duruyor. Ayrıca bunlar hutbeleri Kırgızca değil, Arapça okuyorlar. Yalnız namazdan önce Kırgızca vaaz ediyorlar. Bu yolla halkla iletişim kurabilmeleri zorlaşıyor. Bu yüzden halk, bunların sunduğu İslâm anlayışını benimsemekte tereddüt ediyor. Bize daha çok güveniyorlar. ”

Kuzey’de İslâm konusunda, büyük bir bilgi boşluğu vardır. Bu sebeple burada İslâm’ı doğru bir şekilde öğretmek son derece önemlidir. Issık Køl’de görev yapan öğrencilerimizden birisi, halka, doğru bilgiler verildiği takdirde İslâm’a karşı ilginin artacağı yönünde şu tespitlerde bulunmuştur: ” Kuzey Kırgızistan’ın insanları, İslâm dinine oldukça hürmetli ve hatta ona susamış durumdalar. Kızlar 9, erkekler 12 yaşından itibaren oruç tutuyor. Bazı çocuklar ise Ramazan’ın başında üç gün, ortasında üç gün ve sonunda üç gün tutuyor. Kuzey’de bazı bölgelerde oruç tutanların sayısı % 10’a kadar düşmektedir. Gittiğim 4000 nüfuslu köyde, 14 kişi teravih kılıyor. Ramazan’ın ilk cuma namazında, 6-7 kişi ile cuma namazını kıldık. İkinci cuma namazını ise 15-16 kişiyle kıldık. Bayram namazında, 83 kişi geldi. İnsanlar cami soğuk olduğundan hasta olmamak için, namazlarını ayakkabılarla kılıyorlardı. Sadece ben ayakkabıları çıkarıp kıldım. Bölgede Ramazan’da, akşam ezanı okunurdu; fakat hoparlör yoktu, ezanı herkes duymuyordu. Televizyonda okunan ezana uyulurdu. Gece uyandırmak için, *salâ* verilmiyordu. Herkes saatiyle uyanıyordu ya da pazarlarda satılan imsakiyelere göre hareket ediyordu. Kırgızistan’da hoparlörle ezan okuma yeni yeni yaygınlaşmaya başladı; ama ezanın mutlaka okunmasını istiyorlardı. Bazı din görevlileri, Türkiye’den bu cihazları alıp gelmişlerdi; ancak bir süre sonra bu cihazlar bozulmuştu. Halk ezanı duyamayınca görevlilere, niçin ezan okumuyorsunuz, diye soruyordu. Fitreler, mollalara veriliyordu. Mollalar alıp onu yetim, öksüz ve kimsesizlere dağıtıyordu. Benim kısa süreli görevim sırasında, namaz kılanların ve Ramazan’da oruç tutanların sayısında *önemli* bir artış olmuştu.”

Kırgızistan’da imamlara devlet tarafından maaş verilmediğinden dolayı, imamların ücretleri halk tarafından karşılanır. Özellikle Ramazan ayında, vakit namazlarını ve teravih namazını kıldırma için mollalar tutulur. Ramazan’da namaza gelenler, kendi imkânları ölçüsünde imamlara para verir ve buna *namaz hakkı* (*namaz akı*) denir. Ayrıca sadaka-ı fitirler, mollalara, yani imamlara verilir. Onlar da ihtiyaç sahiplerine ve gerekli yerlere dağıtırlar. Söylendiğine göre mollalar, verilen bu paranın % 10-20’sini mescitlerin ihtiyaçlarına harcar.

Kırgızlar arasında çok eskiden beri süregelen ilginç uygulamalardan bahsedilir. Bunlardan bir kısmına hâlâ rastlanmakla beraber, bir kısmı ise artık terkedilmiştir; ancak Fergana’da 1880’li yıllarda bir yıl, Ramazan’la ilgili yaşanan ilginç bir uygulama halk arasında söylenmektedir. Ramazan ayında, pamuk tarlalarında

çalışan işçiler, oruç tutmakta zorlanmışlar. Bazı zenginlerin (manaplar), dönemin mollalarına başvurması üzerine bir yıla mahsus olarak, üretim düşmesin diye, o yıl tutulması gereken oruç kışa ertelemiş. Halk arasında anlatılan bu uygulamanın doğru olup olmadığı konusunda kesin bilgi ve belgelere ulaşamadım. Kırgızlar arasında Ramazan ayıyla ilgili bir kısmı ilginç inanç ve uygulamaların, hâlâ yaşatıldığı söylenmektedir. Örnek olarak, Ramazan geldiğinde durumu iyi olanlar, yani zenginler, yaz günlerinde sıcakta oruç tutmanın güçlüğü dolayısıyla, çadırı alıp yaylaya gidermiş ve orucu orada tutarmış. Yine, bayram namazına uyanamayan veya başka bir mazeretten dolayı bayram namazını kılamayan kimse, 40 taş çevirince bayram namazını kılmış gibi olur (Yusupov, tarihsiz: 226). İlginç inançlardan birisi de; Ramazan'da, orucun bozulacağı inancıyla, bir ay boyunca hanımıyla cinsel ilişkiye girmeme inancıdır. Bu tür yanlış uygulamalar, yazılı edebiyata da geçmiştir. Halk arasında ne kadar uyulduğu bilinmemekle birlikte, Kırgızca yazılmış *İslâm İbadetleri* adlı bir kitapta, kaynamamış suyla iftar etmek müstehap olarak gösterilmektedir (İslam İbadatları, tarihsiz: 110). Özbekler için yazılan bir kitapta ise, makattan su kaçıp orucun bozulabileceği ihtimaliyle Ramazan'da, havuzda veya benzeri yerlerde yıkanmaktan uzak durulması önerilmektedir (101 Sovalge 101 Covab, tarihsiz: 19). Bu ayda bazı mollaların, görevini kötüye kullanması sebebiyle, onları eleştiren şiirler yazılmıştır.¹

Kırgızistan'da Kırgızlar dışında Özbekler, Uygurlar, Ahıska ve Kazak Türkleri ile Çin asıllı Müslüman Dunkanlar da yaşamaktadır. Özbekler, Güney'de önemli bir nüfusa sahiptir. Onlar arasında oruç ve diğer ibadetleri yerine getirme oranı daha yüksektir. Özbek kadınlar, farklı faaliyetler gerçekleştirir. Onlar, *Otinça* diye bilinen, Kur'an okuyan ve güzel vaaz eden bir kadının evinde toplanarak vaaz dinler, namaz kılarlar. Kadınlar arasında oruç tutma oranı daha yüksektir. Bu ayda hastalar ziyaret edilir, fakir ailelere yardım edilir. Ramazanın son gecesine *arefe günü* denir. Arefe gününde mutlaka Özbek plavı yapılır. Komşular birbirine pilav verir. İftar yemeği o gün ailece yapılır ve dualar edilir, çocuklara güzel tavsiyelerde bulunulur. Camilerde hatimler indirilir. Arefe günü doğan çocuğa kız ise Arafat, erkek ise Arapboy adı konulur.

Ahıska Türkleri'nin Ramazan heyecanı da oldukça coşkuludur. Bişkek'te yaşayan, oğlu Oş İlahiyat Fakültesi'nde öğrenci olan, misafirperver bir Ahıska ailesi ne misafir olduk. Ramazan'ın son haftasına raslayan iki günde, ilginç gözlemle-

¹ Otuz kündük orozo
Olco beret moldoga
Eşen menen kocogo
İşembesten oşogo
Hakikatti açık ayt (Bkz.: Apilov, 1995/I: 21-22).

rim oldu. Aile çok dindardı. Görüştüğüm Ahıska Türklerinin tamamı gibi o da, Türkiye'ye karşı çok samimî hisler ve sevgiler beslemekteydi. Türkiye'ye gelip yerleşme ümitleri taşıyordu. Ramazan'da iftarlar topluca yapılıyordu. Bu sebeple iftara, bir başka eve davet edildik. Gittiğimiz evdeki manzarayı görünce kendimi, iftar sofrası için hazırlık yapan bir Anadolu köyündeymiş gibi hissettim. Türk sofralarının iftar için hazırlanan geleneksel yemeklerinin tamamı sofraya gelmişti. İftardan sonra Ahıskalı Türklerin geçmişte Ahıska'dan Taşkent'e, oradan Fergana'ya, oradan da Bişkek'e yerleşmeleri ile ilgili acıklı hikâyelerini dinledim. Bu sırada yetmiş yaşlarında bir amcanın, babasının da Türkiye'yi çok sevdiğini ve her namazdan sonra şöyle dua ettiğini söylemesi, beni son derece duygulandırmıştı: "Ya Rabbi! Bütün devletleri koru, ama onun içinde özellikle Türkiye'yi koru. O, Türk Dünyası'nın dağılmayan ve ayakta kalan tek bohçasıdır. Aman evlatlarım, Türkiye'yi sevin ve onu yüceltin".

Ertesi gün başka bir Ahıskalının evine davet edildik. İftar yaptıktan sonra yaşlılar, Sovyetler döneminde yaşadıklarını anlattı. Teravih namazını kıldıktan sonra eve döndük. Ailenin en yaşlısı babaanneydi. O, Sovyetler döneminde yaşadıklarını anlattı. Aile Taşkent'e sürüldüğünde babası, Almanlara karşı savaşmak için askere alınmış. II. Dünya Savaşı'nda esir düşmüş ve 3 yıl Almanya'da esir kamplarında kalmış. Daha sonra serbest bırakılınca gelip sora sora Taşkent'teki babası ve yakınlarını bulmuş. Sonra burada evlenmiş ve çoluk çocuk sahibi olmuş. Hem babası hem de kayınpederi çok dindar ve bilgili insanlarmış. Ahıska'da iken, babası askere alınmadan önce, bir süre İstanbul'a gidip orada okumuş. Osmanlı kültürüyle yetişmiş. Bu sebeple her nereye gitmişlerse orada çocuklara ve isteyen herkese gizli gizli, Kur'an okumayı ve İslâm'ı öğretmeye çalışmış. Evlerinde ondan kalma, İstanbul'da ve Kazan'da basılmış *Ahmediyye*, *Muhammediyye*, *Kur'an Okuma Elif-bası*, *Mızraklı İlmihal* ve diğer bazı dinî kitapları bana gösterdi. En ilginç olanı ise babasının, başkalarına vermek için asıl nüshalardan kendi eliyle yazıp çoğalttığı Kur'an Elif-bası ve dualardı. Dinin ve dinî neşriyatın yasak olduğu bir dönemde; namaz sureleri, Kur'an Elif-bası, Mızraklı İlmihal'den bazı bölümler, Dua-yı Vasiyetname, namaz duaları ve diğer dualar onun tarafından el ile çoğaltılıp gizlice dağıtılmış ve okutulmaya çalışılmıştı. Namaz konusunda son derece titiz olduğu söylenen bu kişinin duasında daima, Allah'a şöyle yalvardığı anlatıldı: "Allah'ım! Bizden sonra dinimizi öğretecek ve bu boşluğu dolduracak kimse kalmadı. Sen bu ilmimizi ve geleneğimizi sürdüreceksin torunlar nasip et. Nasip et ki onlar, dinimiz *İslâm*'i yüceltsinler." Keşke babamın gözleri onu görseydi, diyerek ağlamamak için kendisini tutmaya çalışan Bekir Bey, oğlunun Oş İlahiyat Fakültesi'nde okumasını ve teravih namazı kıldırarak düzeye ulaşmasını, babasının duası sonucu Allah'ın bir lütfu olarak görüyordu.

3- Caramazan Manileri

İslâm dininin Kırgızlar arasında benimsenmeye başlamasından itibaren İslâm inanç, ibadet ve ahlâkının; Kırgız dili ve edebiyatına ve de sözlü kültüre farklı biçimlerde yansıdığı görülmektedir. İslâm'ın Kırgız kültüründeki en önemli folklorik yansımalarından birisi *Caramazan* (Ya Ramazan) *geleneğidir*. Ramazan ayında iftardan sonra, ev ev dolaşarak komuz veya başka çalgı aleti eşliğinde söylenen manilere *Caramazan manileri* denir. Caramazan manilerini sadece çocuklar değil, büyükler ve şairler de söyler. Verilen bilgiye göre; Sovyet Devrimi öncesinde Ramazan ayında, Caramazan manilerini söylemek çok yaygındı. Özellikle Caramazan manilerini, gelenek olarak şarkıcılar ile kabiliyetli gençler söyler, arzu ve isteklerini dile getirirlerdi. Aslında bu maniler bir şeyler almak, yiyecek toplamak ve eğlenmek için söylenirdi. Caramazan geleneği, halkı eğlendirmek için ihdas edilen bir tür Ramazan eğlencesidir. Bazı yazarlar bu manileri, genelde fakir çocukların söylediğini yazsalar da bu doğru değildir. Söylenen sözler, söyleyenin isteklerini içerirdi; fakat bunların başında "*selamun aleykum*" gibi dinî sözlerle ve sonunda da dualara yer verilirdi; yani "*Essalamu Aleykum*" ile başlanır, dua ile bitirilirdi (Bektemir, Bayciyev; 1993: 59).

Eski devirlerde Caramazan geleneği hakkında *Balbay Alaguşov*, şu bilgileri vermektedir: "Oruca başladıktan sonra Caramazan söylenirdi. Bu kelime, Fars dilindeki 'Ya Ramazan', yani "Ey Ramazan" sözünden alınmıştır. Bu (maniler), halkımız arasında, Ramazan'ın 15. gününden itibaren, gece sabaha kadar söylenirdi. Onu çocuklar ve gençler/delikanlılar söylerdi. Bazen büyükler de söylerlerdi. Şarkı söylemeye kabiliyetli ve iyi ezgi söyleyen kimseler bu konuda öncülük ederdi. Gençlerin arasında güzel sesli olanlar, ozanlar, iyi komuz çalanlar ve çok iyi konuşanlar vardı. Onlar, Caramazan'ı (şairlik kabiliyetlerine ve gücüne uygun olarak) kısa süre, bazen de uzun süre söylerdi. Önce, Caramazan söyleyecek gençler bir yerde toplanırdı. Sonra beşer, altışar veya daha fazla kişiden oluşan gruplar hâlinde herkes, sahip olduğu bineklerine (atları olan atına, devesi olan devesine, ineği olan ineğine) binerek ev ev, köy köy gezerdi. Onlar Caramazan'ı; evin kapısının önünde sağ tarafta, saf şeklinde durup hep birden koro hâlinde, önceden beri var olan ve yüksek sesle söylenen makamda söylerdi. Halkın örf ve âdetlerinin korunduğu bu manilerde, varlıklı ailelerin şerefi, soyu, ailesi, çocukları ve malları övülürdü. Bu sırada ev sahibine sağlık, zenginlik ve mutluluk, orucunun kabul olunması gibi iyi dileklerde bulunulurdu. 'İyi söz, ruhun neşesidir' sözünde denildiği gibi; bu mübarek ayda iyi davranmak, birbirleri hakkında iyi dileklerde bulunmak, insanı mest eden güzel dualar etmek Caramazan (manileri) söylemenin en önemli maksadı idi. Caramazan (manileri) söyleyenler eğer şair veya ozan olursa, ev sahibi ona *koyun*, *tay* veya *çapan* adı

verilen bir aba verirdi. Çocuklara ve gençlere ise; kuyruk yağından yapılan yemekten bir tas yemek, mendil veya 15-20 kuruş değerinde gümüş verildi. Caramazan manileri *karşılama*, *övgü*, *talep / isteme* ve *dua* gibi bölümlerden oluşurdu. Maniler, geleneksel halk ezgilerindeki beyitlerden oluşsa da çeşitli durumlara göre, eksiltmeler ve ilavelerle, komuzun ve kıl kıyak (Kırgızların geleneksel bir çalgı aletidir)ın eşliğinde koro hâlinde söylenirdi. Bu maniler, bugüne kadar örf ve âdetleri koruyucu, dinî gelenekleri halk arasında yaymaya yönelik eserler olarak gizli kalmıştır. Şu anda da Caramazan geleneği sürmekte ve halk arasında pek çok Caramazan manisi türüne rastlanmaktadır." (Alağuşov, 1993: 38-43).

Caramazan geleneği devam etmekle beraber, eskisi kadar yaygın değildir. Ramazan ayının girmesiyle, bazı yerlerde ise Ramazan'ın 15'inden itibaren iftarlardan bir saat sonra, genelde erkek çocuklar olmak üzere 10-15 çocuk, aşağı yukarı her eve her gün gidip Caramazan manisi söyler. Caramazan manilerinin orucun 15. gününden itibaren söylendiği, bizzat manilerden anlaşılmaktadır:

Orozonun onbeşin tutup keldik
Moynumuzga beş tumar tagıp keldik

Günümüzde, bu çocuklar, para ve şeker verilerek gönderilir. Bu genelde kısa sürer, bazen uzun da sürebilir. Günümüzde, her gün giderek ev halkını çok meşgul etmemek için bu ziyaretler, iki günde bir yapılmaktadır. Bunun caiz olduğuna dair *İslâm Medeniyeti* gazetesinde bir yazı yayımlandı. Caramazan geleneği Kırgızistan'da Kırgız, Özbek ve diğer Türk boyları tarafından yaşatılmaktadır. Hatta Oş'ta nadiren de olsa Ramazan'da, Rus çocukların da para almak için, Kırgızca olarak ezberledikleri Caramazan manilerini söyleyerek ev ev gezip para topladıkları söylenmektedir; bunu bazen de Kırgız çocuklarıyla birlikte yapmaktadırlar.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinden *Musabek Niyazov*, kendi bölgesi Celâlabad Suzak'ta, Caramazan'ın nasıl yaşatıldığına dair şu bilgileri vermektedir: "Her yıl Ramazan ayı geldiğinde, bütün Orta Asya'da olduğu gibi bizim bölgede de çocuklar için, bir ay sürecektir olan bir bayram gelmiş gibi olur. Bizim köylerimizde Caramazan geleneği benim çocukluğumdan beri mevcuttur. Bu Sovyetler zamanında da terkedilmeden devam ettirilmiştir. Bu geleneğe şu anda, daha da önem verilmektedir. Her Ramazan'da mahallenin çocukları akşam yemeğini yerler ve onar kişilik gruplar hâlinde toplanır. Bu gruplar evlere gidip Caramazan söyler. Aslında bu maniler, daha çok Türkçe manilere veya ilahilere benzer. Bir bakıma Kırgızca dinî şiir veya ilahi olarak da değerlendirilebilir. Ev sahipleri mani okuyucularına gönlünden ne koparsa onu verir. Bu bazen bir miktar para,

bazen de şeker olur. Bunları alan çocuklar, az veya çokluğuna itiraz etmeden, evin sahibine dualar ederek evden ayrılırlar. Caramazan söyleyen çocukların evlere akşam gitmelerinin sebebi, gündüzün herkesin işte güçte olmasıdır. Ev sahibinin mal ve mülkünün bereketlenmesi, çoluk-çocuğunun mürüvvetini görmesi veya çocuğu olmayanların çocuk sahibi olması için çeşitli dualar ederler. Bu dualardan hatırladığım birisi şöyledir:

*"Bölçü bölçü bay, bönönünö sokçu bay,
Kumga koyunun cayılsın, kuyruk menen boor sen,
Bolapandır cünüñ terin, balanızdın küñün körün.
Comin! Allahü Akbar."*

Kırgızca söylenen Caramazan manilerinin onlarca çeşidi bulunmaktadır. Ayrıca bu maniler grup hâlinde söyleniyorsa gruptaki çocukların her birisi sırayla, farklı farklı mısraları, farklı farklı makamlarda söylerler. Her bir çocuk kendine ait maniyi söyler ve her birinin makamı ayrıdır. Nakarat olan kısımları ise hep birlikte söylerler. Günümüzde de maniler, farklı melodi ve kaidelerle komuzlar ve diğer bazı çalgılar eşliğinde söylenir. Aslında geçmişte olduğu gibi bugün de Caramazan'lar, fakirlerin veya sadece çocukların söylediği basit ve sıradan maniler değildir. Yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktararak gelen ve kendine has bir üslupla söylenen, belli bölümler ihtiva eden ve Ramazan ayında icra edilen edebî bir türdür. Bu edebî tür, *Manas Destanı*'na göre yumaşak bir üslupla söylenir. Her bir bölümde belli konular işlenir. Başlangıçta selâm, hamd ve dualar yapılır. Daha sonra ev sahibine övgü kısmı gelir. Eğer ev sahibi bir şey verirse, onu daha çok överler. Kapıyı açmaz ve gecikirse ya da bir şey vermek istemezse bu defa hiciv kısmına geçilir. Sonunda ev sahibi bu yergilere dayanamaz ve kapıyı açıp bir şeyler verir. Bazen de ev sahibi, son derece güçlü bir mizahî yönü de bulunan bu hicivleri duyabilmek için kapıyı geç açar. Bu durumlarda ev sahibine ayın batmakta olduğu ve yanlarındaki çocukların uykularının geldiği söylenir ve acele kapıyı açıp hediyelerini vermeleri istenir:

*Asmandagı ay, batıp baratat,
Canımdagı caş baldar, uktap baratat.*

Caramazan, sadece dinî bir öğüt olarak veya bir şey almak için değil, aynı zamanda güçlü bir ozanın şairliğini ispatlamak amacıyla da söylenir. İlk Caramazan manisinin sonundaki dua "*evin sahibi öte dünyada Cennet'e girsin*", "*imanı yoldaş olsun*" şeklinde olurken; sonradan okunan Caramazan'ın sonundaki dua, ev sahibinin huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesi temennisini içerir (Bektemir, Bayciyev; 1993: 60 vd.); yani ev sahibi ve çoluk-çocuğu için hayır duada bulunulur. Bu kısım Caramazan biter ve çocuklar oradan ayrılırlar. Özellikle çocuğu

olmayanlara veya hamile olanlara, erkek çocuk sahibi olmaları için dua edilir. Bu bölümler hemen hemen her manide bulunur. Örnek olarak; *Özgen* yöresinde, ev sahibinin bir erkek çocuk sahibi olması için şöyle dua edilir:

*Eşiğinden aldında maka poçok
Kudayın bersen tille çoçok*

Ayrıca çocuklar tarafından bu manilerin söylenmesinin önemli sebepleri vardır. Öncelikli sebep dinî bir vasıf taşıır. Zira, çocukların günahsız olmaları sebebiyle dualarının kabul edileceğine inanılır ve bu maniler daha çok çocuklar tarafından söylenir. İkinci sebep ise kültürel bir hüviyettir. Bu maniler çocuklara okutulurak Ramazan kültürü, bu tür eğlence ve hediyelerle küçük yaşlarda öğretilir. Çocuklar bundan büyük zevk alırlar ve eğlenirler. Caramazan geleneği, sadece çocuklar için değil, büyükler için de önemli bir Ramazan eğlencesidir.

Diğer taraftan Caramazan geleneği, atalar kültürünün yaşatılmasına önem veren Kırgızlar tarafından, ata-babalarının gelenek ve göreneklerini yaşatmak adına da önemsenmektedir. Bununla birlikte Kırgız olup bu âdetten şikâyetçi olanlar da vardır. Hatta bu durum, bir gazetede mizah konusu bile edilmişti. Bahis konusu olan gazetede; birinci gün gelenleri kapıdan koğan bir Kırgız, ikinci gün müdürünün oğlunu kapıda Caramazan söylerken görünce ona, 100 som verip büyük sevgi ve iltifatlarla onu göndermiştir (Capalaev, 1998).

Caramazan geleneğinin farklı farklı varyantları ve söyleniş biçimleri vardır. Son zamanlarda Kırgızistan'da bu konuda, dergilerde ve gazetelerde makaleler yazılmaktadır. Hatta 9. sınıf *Kırgız Edebiyatı* kitabında bu maniler, dinî-edebî bir metin olarak çeşitli türleriyle işlenmektedir. Kırgızistan'da bulunduğum sırada, özellikle Güney Kırgızistan'da halkın ağzından, farklı Caramazan manileri derledim. Yazılı edebiyata geçmiş bulunan birkaç şeklini de Türkiye Türkçesine aktarmaksızın, makalenin sonuna ek olarak vereceğim.

I. VARYANT

CARAMAZAN

*Assalamu Aleykum Caramazan!
(Esselamü aleyküm, ey Ramazan!)*
Oniki ayda bir kelgen Orozo Can
(On iki ayda bir gelen mübarek Ramazan)
Orozodon soyulgan kızıl koroz
(Ramazan'da kesilen kırmızı horoz)
Orozonuz kut bolsun bayeke can (3 defa nakarat)
(Ramazanın mübarek olsun muhterem amcacığım)

Adır adır ay toolordon aygır minip ay
 (Tepelerden dağlardan ata binip)
 Biz keldik aygır başın ay tartalbay
 (Biz geldik atı durduramadan)
 Uşul üygö ay tuş keldik (2 defa nakarat)
 (Bu eve rast geldim)

Uşul tutkan orozunuz kut bolsun
 (Bu tuttuğunuz orucunuz mübarek olsun)
 Baldarınızardın üzürün körünüzdör.
 (Çocuklarınızın hayrını görünüz)
 OOMİN (Okoyev, Aybek. Özgen Mirzaake Ayılı).
 (AMİLİN)

II. VARYANT

CARAMAZAN

Assalamu Aleykum Caramazan
 (Esselamü aleyküm Ey Ramazan)
 Oniki ayda bir kelgen Orozi Can
 (On iki ayda bir gelen mübarek Ramazan)
 Onu sizge Onu bizge
 (Onu size Onu bize: Sevabının yarısı size yarısı bize)

Assalamü Aleyküm atkan baylar
 (Esselamü aleyküm diyen zenginler)
 Altın menen kümüşke catkan baylar
 (Altın ve gümüşle yatan zenginler)
 Ak seldesi bir kuçak min koyluu baylar
 (Sarğı (başlığı) kocaman bin koyunu var zenginler)
 Min koyundu mindetip kişin aydar
 (Bin koyunu binlerce kılıp bir çobanın otlatır)
 Min koyundu mindetip koyun aydar
 (Bin koyunu binlerce kılıp sürü otlatır)
 Koyçumandın koluna tayağ şaylar
 (Koyun çobanının eline sopa tutar)

Caramazan aytıp keldim eşigine
 (Ya Ramazan diyerek geldim kapına)
 Kudayım uul bersin beşigine (Taştanov, Cunosali).
 (Allah'im oğlan versin beşiğine)

III. VARYANT

CARAMAZAN

Assalamu Aleykum makkam baylar

(Esselamü aleyküüm çok büyük zenginler)

Altın menen kümüşkō satkan baylar

(Altın ve gümüşle satan zenginler)

Ramazan (diğer mısraları iki veya üç kişi, bunu hep birlikte)

Adır büdür cerlerden aygır minip ben keldim

(Tepe düz yerlerden at ile geldim)

Aygır izin tartalbay uşul üygō tuş keldim

(Atı durduramadan doğrudan bu eve rastladım.)

Ramazan

Asmandağı cıldızdar, batıp batıp baratat,

(Gökteki yıldızlar, kayarak yok olmaktadır)

Bizge okşogon çaş baldar katıp katıp baratat

(Bizim gibi çocuklar çabuk çabuk yaşılanıyor.)

Ramazan

Eşegimin takası eski taka

(Eşegimin semeri eski)

Togolonup cüröbū bala çaka

(Yuvarlanıp duruyor çoluk çocuk)

Ramazan

Oçokto küil, çamadanda pul

(Ocakta küil çantada para)

Tezirek alıp cıgın on som pul

(Çabuk on som alıp gelin)

Ramazan

Otuz kündük orozo meyman eken

(Otuz günlük Ramazan ayı misafirdir)

Orozonu bilbegen ayban eken

(Ramazanı bilmeyen Hayvan imiş)

Ramazan

şeklindeki mısralar söyledikten sonra ev sahibi bir şeyler verir ve Caramazancılar şu duayla maniye bitirirler:

*Bölçü bölçü bay, bödönünö sokçu bay
Kumga koynung cayılsın, kuyruk menen boor ceng
Balapandın cünün tering balangızdın künün körüng
Oomin, Allohu Akbar (Niyazov, Musabek).*

Oş bölgesindeki Özbekler arasında da Caramazan manileri söylenmektedir. Tespit edebildiğim birini burada vermek istiyorum:

*Ramazon aytıb keldik eşigizga
Hudoyim oğıl bersin beşigizga
Aka berasız, çaka berasız
Boy toğa som berasız.
Roza keldi bildinglarmi,
Kozoga ak yoğ quygılarmi,
Oçoda küil, kozonda pul,
Çıkara koling on som pul*

Kırgızlar arasında Ramazanla ilgili pek çok deyim de kullanılmaktadır. Burada birkaç örnek zikredilebilir. Yemek yemeden gününü geçiren, karnı aç kimseler için; "Orozusun açpay" veya "Ooz bekitbeyt/Açpayt" deyimini kullanılır (Karasaev, 1982: 257; Alaguşov, 1993: 30). Oruca başlanılan ilk gün halk arasında "Bugün şek, erteng tek" veya şeklinde bir deyim söylenir; yani orucun birinci gününde Şaban ayını bitirdik, Ramazan ayının ilk gününe girdik denmektedir (Alaguşov, 1993: 30). Bu düğün ve törenlerin sona ermesi, oruca başlanması anlamına gelir.

4- Teravih Namazı ve Cuma namazları

Ramazan ayında kılınan teravih namazları, vakit namazlarına kıyasla daha kalabalıktır. Oş'ta teravih namazlarını ilk haftada hatimle kılma geleneği vardır; ancak bu her yerde değil, belli cami veya mescitlerde olur. Üç, dört veya beş moldo (imam/din görevlisi), bu mescitte bir hafta kalır. Birlikte teravih kıldırırlar. Bir günde beş veya altı cüz okunarak ilk altı günde hatim edilir. Hatmi sürekli bir kişi okumaz. Moldonun birisi gelip sadece ilk 5 cüzü, ikinci günü başka bir molla ikinci 5 cüzü okuyarak namazı kıldırır. Bu şekilde kılınan teravih namazı, 4 veya beş saat sürer. Her dört rekât arasında dinlenilir. Abdestler tazelenir. Teravihten sonra mollalar, cemaate oruç ve benzeri konularda vaaz ederler. Kur'an'ın hatmedildiği gün, "hatim duası" okunur. Duadan önce Kur'an'dan Fatiha, Elif-Lâm, 11 defa İnşirâh, 11 defa İhlâs, birer defa da Felak ve Nass okunup dualar edilir.

Köylerde teravihe daha çok katılım vardır. Genellikle beş vakit namazını kılmayanlar da teravihe gelir. Teravih namazını kıldırma süresi, genelde bir saattir. Oş'ta, mescitlerde ve camilerde kılınan beş vakit namazlarda, cuma ve teravih namazlarında cemaatin çoğunluğu Özbeklerden oluşmaktadır. 1998 yılında, Oş'taki Buhari Mescidi'nde, Ramazan'ın son cumasını kıldık; oldukça kalabalıktı. Güçlükle yer bulabildik. Cemaat arasında Kırgız, Özbek, Uygur ve Kazakları görmek mümkündü.

Kuzey'deki bazı yerleşim bölgelerinde, cami/mescit bulunmadığından veya yeterli sayıda olmadığından beş vakit namazı camilerde kılma imkânı yoktur. Üstelik teravih kıldırarak imam bulunmamaktadır. Bazı yerlerde Ramazan ayına has olarak imam tutulur. Bazı yerlerde ise teravih namazı ya hiç bilinmemekte veya çok az bilinmekte ve bu az bilinen yerlerde de kıldırarak kimse bulunmadığından namaz kılınmamaktadır.

5- Kadir Tün (Kadir Gecesi)

Kadir Gecesi, *Kadir Tün* olarak adlandırılır. Kırgızlar arasında, Kur'an'ın bu gecede inmesi ve günahların bağışlanılacağına inanılması dolayısıyla, bu gecenin önemi büyüktür. Bu gecenin, Ramazan içerisinde olduğuna ve çok önemli bir gece olduğuna inanılır. Ramazan ayında Kadir Gecesi'nde halk, dışarıda ateş yakıp sabaha kadar eğlenmektedir. Bu geceyi karşılamak üzere, çeşitli etkinlikler yapılır. Bu günde herkes, birbirine "*Bayramınızdar menen*: Hayırlı bayramlar" sözünü söyleyerek tebriklemektedirler. Gündüz bir araya gelinerek Kur'an okunur, dualar edilir, gece için yemekler hazırlanır. Özellikle köylerde bu âdet daha yaygındır. Gece dua, ibadet ve niyazla geçirilir. Özbekler arasında da Kadir Gecesi'ne büyük önem verilir. Erkekler bu geceyi, camilerde ve mescitlerde ibadetle geçirirler. Kadir Gecesi'nde mükellef sofralar hazırlanır. Özel yemekler yapılır.

Kadir Gecesi'nde, özellikle yaşlılar mescitte toplanırlar. Orada vaaz ve sohbet edilir, namaz kılınır. Kadir Gecesi deyince akla 100 rekât namaz kılmak gelir. Halk arasında bu gecenin en az 100 rekât namaz kılınarak ihya edilmesi gerektiğine inanılır. Daha önce tek tek kılındığı söylenen bu namaz, şu anda mescitlerde veya evlerde cemaatle kılınmaktadır. Yine bu namaz, gece saat 22.00'den sahura kadar dinlene dinlene kılınır. Kılanan namazlar, kaza namazı olarak algılanır. İmamların verdiği bilgiye göre, bazı yerlerde halk arasında namaz kılmayı bilmeyenler, sabaha kadar zikir yaparak ve Allah diyerek otururlar. Kur'an bilenler ise, Kur'an okurlar. O gün televizyonda da dinî içerikli programlar yayınlanır. Kuzey'de ise Kadir Gecesi'nin ne olduğunu herkes bilmez. İrşat için giden öğrencilerimiz; bu gecenin önemini anlatıp sohbet ve vaaz ederek, Kur'an okuyarak bu bin aydan daha hayırlı geceyi kutlama geleneğini başlatmışlardır.

6- Basın ve Yayında Ramazan

Basın ve yayın organlarında, Ramazan ayı ve oruçla ilgili bazı etkinliklere yer verilir. Devlet Televizyonu'nda Ramazanla ilgili programlar gösterilir. Kadir Gecesi ve bayram öncesinde, bazı dinî programlara raslanmaktadır. Radyo kanallarında akşam ezanları verilmektedir. Kırgızca ve Rusça yayın yapan Kırgızistan Devlet Televizyonu'nda Ramazan, oruç, fitre ve hacc gibi konularda bilgiler verilir. İftar vaktinde ezan okunur. Bişkek Camii'ndeki cuma vaazları, yarım saat süreyle canlı yayınlanır.

Kırgızistan'da bulunduğum 1999 yılında, Ramazan'ın 27. gününde, Kırgızistan Devlet TV'sinde *Din Komisyonu Başkanı* ve *Oş Oblastı Kadısı* bir program yaptılar. Bu programda; Ramazan'ın başlangıç gününün doğru bir şekilde belirlendiği, fitrelerin nerelere verileceği, bayramın ne zaman olduğu ve hacca kimlerin gidebileceği gibi konularda bilgi verildi. Kırgızistan'da bazı kimseler oruca, bir gün önce başlamıştı. Oblast kadısı, 40'a yakın İslâm ülkesinin aynı gün oruca başladığını söyleyerek bir gün önce başlamanın ve bir gün önce bayram yapmanın yanlış olduğu üzerinde durdu. Bu kişiler ayrıca, hacca kimlerin nasıl gidebileceği yönünde bilgiler de verdiler. Ayrıca birtakım iletişim araçlarında, Ramazan ayında, bazı Kırgızca dinî ilahiler ve sosyal hayatta, oruçla ilgili -hatim ve teravih namazı gibi- görüntüler de yayınlanmaktadır.

Oş'ta Özbekçe yayın yapan Mezon TV, Ramazan ayında daha kapsamlı programlar yayınlıyordu. Ramazan boyunca sahurda, saat 06.00 ile 06.30 arasında, Kur'an-ı Kerim'i Özbekçeye çeviren *Alaaddin Mansur'un* Kur'an Tefsiri programı vardı. Bu program gündüz 10.00-10.30'da tekrar veriliyordu. Ramazan boyunca, Türkiye *Diyanet Vakfı*'ndan temin edilen tasavvuf musikisi, Malkom X, Minyeli Abdullah, Çağrı ve diğer video-kasetler; her gün 15 dakikalık sürelerle yayınlanıyordu.

Kırgızistan Din İşleri (Müftiyat)'nin çıkardığı *İslâm Medeniyeti* adlı gazete, Ramazan dolayısıyla özel bir sayı yayınladı. Burada Ramazan'ın başlangıcı, bayram günü, sadaka-yı fitrın miktarı ve nasıl toplanıp kimlere verileceği konularında makaleler ve fetvalar yayımlandı. *Dil* gazetesi (Dil Gazetesi, 1999, No: 4(024)) de kurbanla ilgili makaleler yayınladı. Diğer gazetelerde de oruçla ilgili makalelere ve Caramazan manilerine yer verildi. Ayrıca gazetelerde, oruç tutan sanatçılarla ilgili haberler yer aldı. Örnek olarak *Toktobübü Çerikçieva* adındaki bir bayan sanatçıyla oruç üzerine yapılan bir söyleşi yayımlandı (Asaba Gazetesi, 1 Ocak 1999).

7- Ramazan'da İrşat Faaliyetleri

Kırgızistan'da Ramazan ayında dinî konularda halkı bilgilendirmek üzere irşat faaliyetleri yürütülmektedir. Merkezleri yurt dışında olan çeşitli cemaatler, bunu

bir fırsat bilerek, mensuplarını Kırgızistan'a gönderip irşat faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Oş İlahiyat Fakültesi, dışardan gelen cemaatlerin halkı yanlış bilgilendirmesine engel olmak ve bu ayda din hizmetleri vermek üzere her yıl, Ramazan ayında, 5 kişiyi Kuzey bölgesine gönderiyordu. Daha sonra Kırgızistan Din İşleri (Müftiyat); Tacikistan, Afganistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve diğer ülkelerden gelen cemaatlerin irşat faaliyetlerine izin vermedi. Bundan dolayı Müftiyat, Ramazan ayında, resmî görevli olmayanlara mescitlerde vaaz etme veya konuşma izninin verilmemesine yönelik bir yönetmelik yayınladı; çünkü dışardan gelenler, Kırgızların din anlayışına uymayan radikal görüşleri yaymaya çalışıyorlardı. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Kırgız halkı, dışardan gelen davetçilere kuşkuyla bakmaya başlamıştı. Sadece Türkiye'den, *Diyanet İşleri Başkanlığı* tarafından gönderilen imamlara, *Hanefî* ve *Türk* olmaları sebebiyle olumlu bakılmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kırgızistan'a imam olarak gönderilen bir görevli, diğer ülkelerden gelerek Kuzey'de irşat faaliyetinde bulunanlara karşı halkın olumsuz bakış açısını, şöyle açıklamaktadır: "Issık-Köl'de halk, Vahhabilerden korkuyor ve Araplara Vahhabi diyor. Bu bölgeye Cezayir'den gelip dinî faaliyetlerde bulunanlar da var. Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen zenginler Ramazan'da, halka yemek veriyor. Öyle ki; Müftiyat'a bağlı bazı mollar, camilerde bunlardan övgüyle bahsediyor. Bu kimseler medreseleri, kendi fikirlerine göre düzenliyor. Özellikle Dunganların (Çin asıllı Müslümanlar) camileri, genelde Araplar tarafından destekleniyor."

8- Ramazan ve Kurban Bayramları

Kırgızlar arasında Ramazan ve kurban bayramı olmak üzere iki büyük dinî bayram kutlanmaktadır. Ramazan bayramına "*büyük bayram*" veya "*ölüler bayramı*", kurban bayramına da "*küçük bayram*" veya "*diriler bayramı*" denir. Ramazan ve kurban bayramları, coşkulu ve bayram neşesi içerisinde değil, üzüntülü ve taziye havası içerisinde geçer; çünkü bunlar, ölümlerin arkasından hayırda bulunmak ve ölü sahiplerinin acılarını paylaşmak olarak algılanır. Bayramlaşma olsa bile bu büyük bir sevinç ve coşku içerisinde olmaz. Kırgızlar arasında, bayramlar için "*kudaydın kuttu günü*" denilir. Bayramlar için "*Ramazan ayt*" ve "*kurman ayt*" tabiri kullanılır. Ayt/aytlık, bizim anladığımız anlamda dinî bir bayram olarak değil, son bir yılda veya daha önce yakınlarını kaybedenlere taziye de bulunan ve acıların paylaşıldığı bir hüznün günü olarak algılanır. Bayramlarda ölüsü olanların evlerine gidip yemek yemeye, ölünün arkasından Kur'an okuyup dua etmeye "*aytlık*" denir. Bu sebeple daha önce yakınları ölen aile/aileler, hem Ramazan hem de kurban bayramında kurban keser (Arik, 2005: 157-175). Kurban etiyle pişirilen yemekler yenir, Kur'an okunur ve dua edilir. Mutlaka İhlâs ve Fatiha

okunur. Kur'an okunduğunda kimse konuşmaz. Bu ziyaretlere ağır hastası olanlar da dâhil edilir. En az iki *aytlık* geçirmemiş evin hanımları, siyah giysiler giyerler. Bazen "aytlık" üç, beş, yedi veya dokuz bayram devam eder. Aytlıkları geçtikten sonra bu kimseler ak giyerler. Bu onların yaslı dönemi bitirdikleri anlamına gelir. Yakınları ölen kimselerde kurban, arefe günü kesilir. Yemek hazırlıkları da bayramdan bir gün önce başlar. Aytlık olanlar, erkenden kurban keser. Bayram sabahı, bayram namazından sonra kabirler ziyaret edilir. Bayram öncesi bir televizyon konuşmasında Oblast kadısı, "*Kabirleri ziyaret ediniz ki, ölümünüzü unutmayasınız!*" hadisini okuyarak halkın bu âdeti sürdürmesini tavsiye etmişti. Daha sonra halk toplanır ve aylık olan ailelerin evini ziyaret ederler, yemek yiyip Kur'an okuyup dua ederler. Bazen kurban etlerinin bir kısmı yetim yurtlarına, hastahanelere ve diğer benzeri kurumlara bağışlanır.

Ramazan ve kurban bayramının bir gün öncesine de *Arapa* denir. Arefe günü pilav yapıp dağıtmak bir gelenek olarak yaşatılmaktadır. Herkes yaptığı pilavı komşusuna verir, komşusu da kendi yaptığı pilavı ona verir. Aslında halk arasında kurban, dinî bir vecibe ve bir ibadet olarak bilinmemektedir. Bu sebeple pek az kişi kurban keser. Bu kimseler, genelde çok dindar veya geniş bir dinî bilgi sahibidir. Kurban kestikten sonra, yakınları ölmüş olan kimseler veya bir köyün erkekleri, mezarlara giderek mezar temizliği ve mezar bakımı yapar. Büyükler, çocukları sevindirmek için para verir. Uzaktaki akrabalar ziyaret edilir. Ailenin çocukları bayramda bir araya gelerek bayramlaşır ve sohbet ederler. Kuzey'de bayram günü her evde sofralar hazırlanır; ancak sofraya genelde ekmek konulmaz. Bunun yerine "*boorsok*" denilen, yağda kızartılmış hamur içi konur. Bu, Türkiye'deki bişi veya kızartmaya benzemektedir.

Bayram namazı öncesi ve sonrasında Türk örf, âdet ve geleneklerini yansıtan ilginç uygulamalar vardır. Bu sebeple, bir bayram gününde gözlemlediğimiz birkaç hususa dikkat çekmek istiyorum. 19.01.1999 tarihinde Ramazan bayramı namazını, bir Kırgız mahallesinde, *Capalak Mescidi*'nde kıldık. Burada özel bir program yapıldı. Camiden çıkan halk, birbirinin bayramını şu ifadelerle kutluyordu: "*Bayramınızdar menen*", "*Aydınızdar menen*", "*Kut bolsun*", "*Mayramınız mübarak bolsun*", "*Mayramınız kuttuu bolsun*". Bayram namazından sonra 50-55 yaşlarında bir kadın, mescidin önünde kazanla pişirdiği mısır çorbasını, küçük kâseler içerisinde, camiden çıkan cemaate dağıtıyordu. Yanında kızı ve gelini ona yardım ediyorlardı. Herkes bu lezzetli çorbadan bir tas içti. İlginç olan, çorbayı içtikten sonra, bu kadının bizim için dua etmesiydi. O gün, *Keremet Televizyonu*, bayram programında Oş İlahiyat Fakültesi'nin faaliyetlerine dair bir program yayınladı.

Kırgızistan'ın hemen hemen her bölgesinde bayramlar aynı şekilde kutlanır. Örnek olarak; Leylek bölgesinde bayram günü şöyle geçer: "Bayram bir gün

önce, arefe gününden başlar. Bu günde yakını ölen evlere gidilir ve orada Kur'an okunur, ölümlere dua edilir. Kurbanlar, kurban bayramı günü namazdan sonra kesilir. Kurban bayramı bir bayram coşkusuyla değil de daha ziyade, yakınları ölmüş evleri ziyaret etmekle ve onlar için Kur'an okumakla geçer. Bayramlarda özel olarak giyinip kuşanma yoktur. Halk birbirlerinin bayramını kutlar. Namazdan sonra kurban kesen evlere gidilir; namazdan çıkıncaya kadar pişirilmiş olan bu yemekler, gelen misafirlere takdim edilir. Bayram günlerine ait bazı halk inanışları da vardır. Örnek olarak; tırnak kesilmez, saç kesilmez. Bir yıl boyunca hiç namaza gitmeyenler, bu gün kurban bayramı namazına gider."

Kurban bayramında resmî düzeyde de kutlama mesajları yayımlanır ve ziyaretler gerçekleştirilir. 1999 yılında, Kırgızistan Müftülüğü'nün temsilcileri hep birlikte Cumhurbaşkanı tarafından kabul edildi ve *bayram tebriği* yayınlandı (*Kırgız Tuusu*, 1999). Resmî bayram tatili bir gündür, ama bayram pazar gününe rastlarsa pazartesi de tatil edilir. Kurban dolayısıyla kurbanlık hayvan fiyatlarında ve deri fiyatlarında yükselme görülür. Ayrıca Oş şehrinde ana caddelere, "*Kurman mayramınız kuttu bolsun*" şeklinde kutlama afişleri asılır. Kurban ve Ramazan bayramı namazına katılanların sayısının, her geçen gün arttığı söylenmektedir.

Ramazan'ın ne zaman başladığı ve sona erdiği, bayramın hangi gün yapılacağı konusundaki uyuşmazlık ve tartışmalar Kırgızlar arasında da yaşanmaktadır. Suudi Arabistan'la birlikte oruca başlayan ve aynı günde bayram yapan Özbekistan'ın tercihi; başta Özbek halkını, kısmen de Kırgız halkını etkilemektedir; zira pek çok Kırgız imam, eğitim aldıkları Özbek imamların tesirindedir. Bu yüzden bazı bölgelerde Özbekistan ve Suudi Arabistan'la aynı günde bayram yapılmaktadır; ancak Kırgızistan Müftülüğü, Türkiye'nin uygulamasını tercih ediyordu. Hatta bazı kimselerin "27 Mart"ı kurban bayramı ilân etmek istemeleri üzerine Müftiyat, kurban bayramının 28.03.1999 tarihinde olacağı konusunda resmî bir açıklama yaptı [Asaba Gazetesi, 5-11 Mart 1999, No: 10 (9685)].

Kırgızlar arasındaki bir inanışa göre bayram günü, ecdat ruhları hayattakilerden Kur'an bekler. Bunu ataların ruhları hisseder ve memnun kalır. Bundan dolayı mezarlara veya evlere gidip Kur'an okurlar. Bayram günü içki içmeyi yasaklarlar. Bayramlık verirler (Alağuşov, 1993: 33). Ramazan ve kurban bayramlarında, Kırgız millî oyunlarından "*Ulak tartuu*" (Oğlak -Keçi kapma yarışı, Torpokoğlak: dana), "*Kökbörü oyunu veya Bozkurt oyunu*", "*Kız kuumay*" (Genç kız ve erkekler arasında yapılan bir çeşit at yarışı), "*Balban Küröş*" (Kırgızlarda yapılan bir çeşit güreştir. Her iki güreşçi, beline bir kuşak bağlar. O kuşaktan tutup rakibini kaldıran ve onu yere savuran güreşi kazanmış sayılır.) gibi oyun ve eğlenceler düzenlenir, şarkı ve ezgiler söylenir (Alağuşov, 1993: 46).

Bayramlar, Kırgızistan'nın güneyinde yaşayan Özbekler arasında da hemen hemen aynıdır. Oş'ta bulunan Özbek ailelerde bayramlar şöyle kutlanmaktadır: "Bayram kutlamaları arefe gününden başlar. Her selâmlaşma, 'Bayramınız mübarek olsun'la başlar. Arefe günü her evde, millî yemek olarak görülen aş (pilav) yapılır. Aş malzemelerinin en iyi olmasına özellikle dikkat edilir; yani pirinç, havuç ve soğanların en kalitelisinden alınır. Aş yapılırken önce, o kazanda çözme yapılır. Çözme, Türkiye'de yapılan 'bişi'ye benzer. Aş pişince en az üç veya beş komşuya dağıtılır. Arefe günü sabah namazından sonra kadınıyla, erkeğiyle ve çocuğuyla herkes kabristana gider. Ertesi gün, bayram namazından sonra, herkes bayramlaşır. Bayram namazından çıkanlar evlerine şirinlik (yani tatlı çikolata gibi) veya başka hediyeler getirir. Büyüklere, çocukları sevindirmek için onlara para verir. Buna *hayırlık* adı verilir. Bayram günleri ölümlere Kur'an okumaya gelince; eğer bir evden birisi vefat ettiyse en az üç dört bayram, bayram namazından sonra, akrabalara ve komşulara yemek verilir. Eğer ölenin ailesi fakir ise, yemek vermez. Bayram namazından sonra, ölenin akrabaları ve komşuları onun evine gider, yemekten sonra Kur'an okurlar. Eğer yemek verilmiyorsa, sadece Kur'an okunur. Yemek verme işi bayramın herhangi bir günü olabilir, ama ilk üç gün Kur'an okurlar. Ölünün kırkinci günü ve ölümünü müteakip en az iki bayram yemek vermek, farz gibi algılanır. Yemek verecek kimse, borçlu olsa dahi, bu yemeği vermek zorundadır. Bunun doğru olmadığını herkes biliyor, ama bu bir gelenek olduğu için, hiç kimse bunu terkedemiyor."

EK: I

CARAMAZAN IRLARI

Caramazan'a başlarken:

Assalamu Aleykum Caramazan

On iki ayda bir kelgen Orozo Can

Orozon kabul bolsun karmagan Can

diyerek oruç ve dinle ilgili sözler söyledikten sonra Caramazan'ı söyleyen, kendi isteklerine geçer:

*Adır adır toolordon,
Aygır minip men keldim.
Aygır oozun tarta albay,
Uşul üygö tuş keldim.
Budur Budur toolordon,
Buka minip men keldim,
Buka murdun tartalbay,
Uşul üygö tuş keldim,
Uşul üydün üzügü,
Ak koşkordun çuudası,*

*Uşul üydö cengeyim,
Azırak ukıtap tındaçı!
Uşul üydün üzügü,
Kök koşkordun çuudası,
Uşul üydö cengeyim,
Köp ukıtabay tındaçı.
(s.60)
Uşul üydün üzügü,*

Üzülingkü körünöt.
 Uşul üydö cengeyim,
 Süzülingkü körünöt.
 Töbödökü tört cıldız,
 Batayın dep baratat.
 Mingenin caman tay ele,
 Catayın dep baratat.
 Şaldır şuldur şakek çık,
 Saymalama cooluk çık!
 Cooluktu belge çalabız,
 Şakekti kolgo salabız.
 Çımır Çımır Çımırçık,
 Buuday maylap kuurup çık!
 Bıçak uçu caltırayt,
 May tomurup catat Beym?
 Mayın bolsa, alıp çık,
 Sakal, muruttu maylaylı.
 Kazan-ayak kaldırayt,

Kurut alıp catat Beym?
 Kurut bolso, alıp çık,
 Katır-Kutur çaynaylı.
 Kurut verip kubantpa,
 Kuru sözgö cubatpa!
 Taruu berip taınşantpa,
 Tang atkança kak şatpa!
 Ulak bersen albaymın,
 Karangıda bakırtıp,
 Ubalına kalbaymın.
 Erten-bugün dep koyot,
 Katının caman kişi ele,
 Karışkır-Börü cep koyot.
 Buka bersen şaylap ber,
 Muruntugun baylap ber.
 Muruntugun üzböşün,
 Kakıldagan ırçındın,
 Kardın cara süzböşün.

Caramazan söyleyenlere genellikle, evin sahibi cooluk (mendile benzer bez parçası), para, yiyecek veya başka şeyler verir. Caramazancılar gece boyu gezip topladıklarını, kendi aralarında bölüşürler. Bazen, halk ozanları da zengin evlere gidip Caramazan söyleyerek koyun, kuzu ve büyük hediyeler alırlar. Ozanlar, daha çok Caramazan olarak birine ithaf edilen mersiyeler ve övgü ırları söylerler. Ev sahibi büyük hediyeler verirse onu çok metheder, vermezse hicveder. Meselâ; Talas'ta "Altay" denen ozan, Kulmambet denen kişinin evine gidip Caramazan söylediğinde, hanımı küçük bir bez alıp verir. Altay beze razı olmayıp Kulmambet'i hicvetmeye başlar. Ozanın hicvetmesinin halk tarafından bilinmesinden korkarak daha önce verdiği ilaveten, bir de çapan verir. Çapanını alan Altay, devam eder:

Oo, baybiçe,
 Alıp çıkkın turbaybı,
 Pabirikten çepkendi,
 Aytar sözüm ep keldi.
 Bazardan barıp aldırgan,
 Maşinege saldırgan.
 Büçüsün mıktap tagıptır,
 Kebezin kaling salıptır,
 Buyursa nasip uşu eken,
 Oo, Kulmambet karagım,
 Enen cakşı kişi eken.

At surasa töö bergen,
 Marttay çepken turbaybı.
 Ayır örköçtü töödön da,
 Mıktı çepken turbaybı.
 Kazısı karış beeden da,
 İktuu çepken turbabı.
 Aşka, toygo kiyerge,
 Akın Altay balanız,
 Ar kayda aytıp cürörgö,
 İktuu çepken turbaybı?

diyerek tekrar onu övmüştür. Caramazanın sonundaki dua, ev sahibine huzur ve mutlu bir hayat sürmesi temennisi şeklindedir:

*Uulun küçtü bolsun,
Kızın iştüü bolsun!
Aygırın ündüü bolsun,
Koçkorun cündüü bolsun!
Balandın atın Caynak koy,
Birinin atın Taylak koy!*

*Könöçökkö tolturup
Keregege kaymak koy!
Kaymagingdı cep koyso,
Keregege baylap koy!
Köönünüz kızıl çay bolsun!
Oomiyin, Alloou akbar.
(Bektemir, Bayciyev; 1993:59).*

EK: 2

CARAMAZAN

*Assaloom Aleykum Caramazan!
On eki ayda bir kelçü, Oroza Can!
Uktap Catkan baldarga umay salam!
Kulak kakkan candarga dubay
salam!*

*Caramazan aytıp keldim
eşiginge,
Ak koçkordoy bala bersin
beşiginge !*

*Adır-adır toolordon,
Aygır minip men keldim.
Aygır oozun tarta albay,
Uşul üygö tüş keldim.
Budur-budur toolordon,
Buka minip men keldim,
Buka oozun tarta albay,
Uşul üygö tuş keldim.
Aygır oozun tartamın,
Ooru-sırkoon bar bolso
Otko salıp kaytamın
Buka oozun tartamın
Kapalığın bar bolso
Kapka salıp kaytamın.
Caramazan car bolsun!
Cakşılığın bar bolsun!
Alganındın kiyyeni,
Atiles, kımkap, şay bolsun!
Toodak etin aşagın,*

*Toksongo cete çaşağın!
Ular etin aşagın,
Uzak ömür çaşağın!
Uşul üydün üzüğü,
Üzüüngkü körünöt.
Uşul üydö cengekem,
Süzülüngkü körünöt.
Beles cerden bukkamın,
Uşul üydö cenekem,
Bereşen dep ukkamın,
Adır cerden bukkamın,
Bul üydöğü akemdi,
Bereşen dep ukkamın.
Bıcaq uçu cıtırıyıt,
May tomurup catabı?
May tomursang alıp çık,
Sakal-Murut maylaylı.
Kazan-ayak kıldırıyıt,
Kurut alıp catabı?
Kurut bolso alıp çık,
Katırata çaynaylı.
Ulak berseng albaymın,
Ubalına kalbaymın.
Törpök bersen baylap ber,
Muruntugun şaylap ver.
Coldo bara catkanda
Muruntugun özbösün
Kardımdı cara süzbösün*

Caramazan bu şekilde söylenirken hiç kimse kapıya çıkmazsa bu defa, şunları söylerler:

*Surayılday ceneke oygonboson,
Ker muruttu abake oylonboson!
Tündüğündü tiirö kaçam
Eşigindi üzö kaçam.*

*Kızdarındı ala kaçam,
Attarındı cara tartam.
Tan atkıça bezelenip
Ayta berem Caramazan,*

Bundan sonra ev sahibi bir şey verirse Caramazancı alır, ki genelde de verir; eğer vermese hicveder. Veçirse şu duayı okur:

*Kıçinekey böbögün,
Sak-salamat çonoysun.
Bereke kirip üyünö
Eldin peyili onolsun! (Kadırov, 1999: 12).*

EK:3

CARAMAZAN

*Atsaloom (Assaloom) aleykum, Caramazan!
On eki ayda bir kelçü, Orozo Can!
Uktap atkan baldarga umay salam!
Kulak kakkan candarga dubay salam!*

*Adır-adır toolordon
Aygır minip biz keldik.
Aygır başın tarta albay
Uşul üygö tuş keldik.*

*Budur-Budur toolordon
Buka minip biz keldik.
Buka başın tarta albay
Uşul üygö tuş keldik.*

*Tündüğünön Ay ötkön eey,
Tüpkü atası bay ötkön eey.
Cabıgınan ay ötkön eey,
Calpı atası bay ötkön eey.*

*Üyün-üyün üy eken eey,
Üydün körkü çiy eken eey.
Saba körkü bal kımız a-a!
Sandık körkü cük eken eey.*

*Bosogusun sırdatkan eey,
Boz baldarın ırdatkan eey.
Bu kaysı baydın üyü eken eey.*

*Caramazan ayı eken eey,
Cürgön çerişang eken eey,
Coomart peyil elimdin a-a,
İns-kutu bay eken eey!*

*Babalardın ırı eken eey,
Baktap alçu sır eken eey.
Ezelkinin ırı eken eey.
Caramazan aytabız eey,
Estep alçu sır eken eey.
Buudan başın tartabız eey,
Ooru-sırkoong bar bolso eey,
Otko salıp kaytabız eey,
Kapalığın bar bolso eey,
Kapka salıp kaytabız eey!..*

*Caramazan car bolsun eey,
Cakşılığın çar bolsun eey.
Alganingdın kiygeni a-ay,
Kimkap, cibek, şay bolsun eey,
Baldarındın mingeni eey,
Kara kaşka tay bolsun eey...
Toodak etin aşagın eey,
Toksongo cete çaşagın eey,
Ular etin aşagın eey,
Uzak ömür çaşagın eey.*

diye şarkı söylenince ev sahipleri, Caramazancıları eli boş döndürmeyelim diye, onlara bir şeyler vermek için hazırlanırlar. Bu sırada Caramazancılar:

Kazan ayak kaldırayt,
Kurut ezip catabı beym?
Bıçak uçu cıltırayt,
May tomurup catabı beym?
Uşul üydün tündüğü kayın beken?
Bizge berer coolugu dayın beken?
Uşul üydün tündüğü arça beken?
Bizge berer coolugu barça beken?

Caramazan aytkindin cayı bardır,
Cayıp algan kuruttun mayı bardır?
Kurut berseng turup ber cenge.
Beti-kolung cuup ber cenge,
Bıçak berseng kindap ber,
Kindap berseng, çındap ber, aba,
Uloo bersen çındap,
Uluu curtıtu sıylap ber, aba,
Cambı berseng bul cayda,

Cangı tiet al cayda,
Tamak berseng bul cayda,
Soobu tiet al cayda,
Çapan berseng calganda.
Çatır boloor barganda.
Köynök berseng calganda
Kölökö boloor barganda.
Eey, ulak bersen albaymın,
Ubalınga kalbaymın,
Kozu bersen semiz ber,
Kezdeme berseng tegiz ber,
Buka bersen baylap ber.
Muruntugun şaylap ber.
Coldo bara catkanda
Muruntugun üzböşün,
Kardımdı cara süzböşün,
diyerek sonunu şakayla bitirir.

Eğer Caramazan söyleyenler geldiğinde kalkıp karşılamasalar:

Eey, töbömdöğü tört cıldız,
Batamın dep catırı.
Canımdağı coldoşum
Cangı katın aldı ele
Catamın dep atırı.
Sur-Sur cılan, Sur cılan tolgono kör,
Surayılday cengeke oygono kör,
Ak-ak cılan, ak cılan tolgono kör,
Ay çırayluu cengeke oygono kör.

Bu defa da kalkıp onları karşılamazlarsa:

Oo, cartı naning cok bele,
Cabışıp uktap kalıpsın?
Bütün naning cok bele,
Bük tüşüp uktap kalıpsın? derler.

Eğer ev sahipleri, "Mübarek evden kimse boş çevrilmez" atasözünün gereği olarak Caramazancıları boş çevirmezlerse, o zaman onlar şöyle derler:

*Bul peyling barında
Bir cakşılık körösüng.
Kelerki cıl aylanbay
Kelinçegin törösün,
Eey,
Cügörünü altın aydar soçosu bar,
Kudayım uul bersin çoçosu bar!
Köz monçok tagıp al da, cakşı kara,
Kız bersin ayday suluu, kaşı kara,*

*Koroogo batpay koylorung
Korumda kozung oynosun.
Cilkıların kütüröp
Cılganı berbey hoylosun?*

*Arbak üçün ak üyüng çatır bolsun,
Uşul üydön bir bala baatır bolsun,
Baatırlıktın paydası kayda tier,
Kıl köpürö kıyamat cayda tier!
Oomiyn! (Alaguşov, 1993:38-43).*

EK:4

CARAMAZAN

*Kızıl ala turumtay
Kırdan alıs ketiptir.
Kışkı ketken orozo
Bıyıl kaytıp keliptir.*

*Çaşıl ala turumtay
Cardan alıs ketiptir
Cazgı ketken orozo
Bıyıl kaytıp keliptir.*

*Kırka-kırka toolordon
Külük minip biz keldik.
Külük oozun tarta albay,
Kuttuu üygö tuş keldik.*

*İristuu baydın üyü eken,
İrsinan may tamgan.
Kılıçtuu baydın üyü eken,
Kılıçinan may tamgan*

Sonra Caramazancılar, ev sahiplerinden istekleri kısmına geçerler:

*Çıbır, çıbır, çıbırçık,
Buoday maylap kuurup çık.
Bir top mata suurup çık
Bıçak uçu cılrayt,
May tomorup catkan beym.
Mayıng bolso alıp çık,
Sakal, murut maylaylık
Kazanayak kaldırayt,
Kurut alıp catkan beym.*

*Kurutung bolso alıp çık
Katır, kutur çaynaylık.
Kurut berip kubantpa
Kuru sözge cubantpa.
Taruu berip tamşantpa,
Tang atkaça kakşatpa.
Uşul üydün üzügü
Üzülungkü körünöt.
Uşul üydö cengeçem
Süzülüngkü körünöt,*

Bu manileri söylerken kendilerine bir şey verilirse şöyle devam edilir:

<i>Baldar, baldar, baldar ay,</i>	<i>Üldür, üldür, üldür bol,</i>
<i>Bayga bata beringer,</i>	<i>Bödönödöy kökçül bol.</i>
<i>Baldın köngülü bay bolsun.</i>	<i>Adam tappas sözdü bol,</i>
<i>Baldarının mingeni</i>	<i>Paygambardan sürdüy bol.</i>
<i>Corgo kara tay bolsun.</i>	<i>Bir balandın atın Caynak koy,</i>
<i>A celenin başınan</i>	<i>Bir balandın atın Taylak koy.</i>
<i>At cügürüp cetpesin,</i>	<i>Kelining keptüy bolsun,</i>
<i>Bu celenin başınan</i>	<i>Kerekeng septüy bolsun!</i>
<i>Kas sanagan düşmaning,</i>	<i>Baylardin köngülü cay bolsun,</i>
<i>Emdigi uşul maalga cetpesin,</i>	<i>Çkeni may, çay bolsun... (Alağuşov,</i>
	<i>1993: 44-46).</i>

Kaynaklar

- ALAGUŞOV, Balbay. (1993). Eldik Mayramdar. Bişkek.
- APILOV, Bolotbek. (1995). Barpı. I. Bişkek
- ARIK, Durmuş. (2005). "Kırgızlarda Kurban Fenomeni". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. XLVI (1). Ankara.
- Asaba Gazetesi. Tarih: 1 Ocak 1999.
- Asaba Gazetesi. Tarih: 5-11 Mart 1999. Nu: 10 (9685).
- BEKTEMİR Z., BAYCİEV T.; (1993). Kırgız Adabiyatı. (9. Sınıf). Bişkek.
- CAPALAEV, Kapala. (1998). "Caramazan". Külgü Beştin Ayı: 21 (55).
- Dil Gazetesi. Yıl: 1999. Nu: 4(024).
- DORCENOV, S.B. (1980). İslam Bugünkü Gündö. Frunze.
- ERDEM, Mustafa. (2000). Kırgız Türkleri. ASAM Yayınları. Ankara.
- ERŞAHİN, Seyfettin. (1999). Kırgızlar ve İslâmiyet. S/E/K Yayınları. Ankara.
- İslam İbadatları. (1992). Bişkek.
- KADIROV, İsmail. (1999). "Caramazan". Kırgız Tuusu. 12-14 Yanvar (Ocak).
- KARASAEV, Husain. (1982). Nakıl Sözdër: Til Kazınasınan Bayan. Frunze.
- Kırgız Tuusu. (1999). 26-29 Mart. Nu: 47-48(22241-42).
- NİYAZOV, Musabek. Celâl-Abad Şehri, Suzak Reyonu.
- OKOYEV, Aybek. Özgen Mirzaake Ayılı.
- POLAT, Kemâl. (2002/a). "Kırgız Türklerinin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları". Türkler (ed. Hasan Celâl Güzel - Kemâl Çiçek - Salim Koca). C: 19. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara.
- POLAT, Kemâl. (2002/b). "Kırgızistan'da Dinî Günler ve Bayramlar". Dinî Araştırmalar. C: 5.
- POLAT, Kemâl. (2005). Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.
- TAŞTANOV, Cunusali. Karasu Reyonu Mescidi, Yardımcı İmamı.
- YUSUPOV, Keneş. (Tarihsiz). Kırgızlar, II.
- 101 Sovalge 101 Covab, Margilan trz.